

21/5

Lysande religionskritik

PROFESSOR Ingemar Hedenius senaste bok består till hälften av föredrag och förut publicerade uppsatser. De är alla stimulerande och klargörande; essän om Kierkegaard är i sin förening av skarpsinnig kritik och varm förståelse ett mästerverk med få motstycken i svensk kulturdebatt. Jag skall emellertid här stanna endast vid den stora och nya undersökning som givit boken dess namn. Den innehåller en analys av den kristna åskådningen och särskilt av de varianter av principiellt försvar för denna som föreligger inom modern svensk teologi. En så genomförd, så till form och innehåll glänsande religionskritik har i varje fall hos oss icke tidigare utformats. Att diskutera religion och kristendom har under de senaste årtiondena trott sig på något sätt omodernt; de populära apologierna har väsentligen hävdad kristendomens praktiska värde, och sanningsproblemet har skjutits i bakgrunden; i det dunkel som så uppstått frodas såväl en yttlig namnkristendom som en s. k. agnosticism, som är ingenting annat än likgiltighet eller slöhet. Professor Hedenius märkliga skrift bör kunna framkalla en självprövning inom alla läger, ett tankeutbyte på ett högt plan. Den enda officiellt förkunnade åskådningen i vårt land, med tre tusen statsanställda som propagandister på heltid, bör dock fortfarande vara värd att granskas på fullt allvar.

Endast några huvudpunkter i Hedenius resonemang, som får sitt stora intresse genom nyanseringen och den fina detaljanalysen, kan här beröras. Hedenius börjar med att uppställa vissa postulater, utan vilkas godtagande varje meningsutbyte blir omöjligt. Kristendomen innehåller ett försant-hållande av vissa föreställningar och antaganden, skriver han. Den innehåller också många andra saker, beträffande vilka något sanningsproblem ej föreligger — stämningar, värderingar —, men satser som innebär ett försant-hållande är väsentliga och ofrånkomliga. Det andra postulatet går ut på att "det religiösa språkets ter-

INGEMAR HEDENIUS.
Tro och vetande.
Bonniers. Pris 15 kr.

mer är meddelbara, så att deras mening kan klargöras även för personer som inte är troende". Vissa satser är visserligen symboliska, men de måste "kunna översättas till utsagor som inte är symboliska, bara översättningarna görs tillräckligt utförliga". Slutligen uppställes det vanliga logiska postulatet att två sanningar inte kan motsäga varandra. "Motsäger den religiösa tron vetandet, ställs den förnuftiga människan inför följande val, så snart hon inser att denna motsägelse föreligger: antingen ta farväl av kravet på konsekvens och därmed själva principen för förnuftig åsiktsbildning eller avstå från den religiösa tron. Just så kan man formulera frågan om förhållandet mellan tro och vetande."

Efter denna inledning går Hedenius in på några "svårigheter" i den kristna läran, som ofta tidigare framhävts, men som genom den inträngande analysen — här icke möjlig att följa — ställs i delvis ny belysning. Att tänka sig en på en gång allsmäktig och allgod Gud är orimligt. I kombination med försoningstanken innebär dessa föreställningar att Gud gjort människorna syndfulla och "att enda sättet att få befrielse från denna syndaskuld, vars konsekvenser på grund av Guds oblidliga hat mot synden annars måste bli fruktansvärda för den enskilde, är en frälsningsprocedur som beror på en rad ingripanden av Gud själv". En enbart allsmäktig Gud måste vara en ond makt; "vi får bilden av en monstruös kärlekslöshet, ja, en orättfärdighet och skurkaktighet som är ovanlig till och med på vår olyckliga planet". En blott allgod Gud måste vara "en lidande och ångerköpt liten gud, som under ständiga nederlag måste tänkas arbeta av alla krafter för att dock göra det bästa av de olycksaliga förhållanden han själv har infört". Redan kristendomens mest grundläggande tes är alltså bevisligt ohållbar. Det kan visserligen tänkas att en Gud existerar — därmed kan man ju mena ungefär vad som helst — men blott under förutsättning att hans existens saknar intresse; en Gud som fyller ens de mest anspråklösa kristna krav är otänkbar. På en rad

andra punkter behandlar författaren enligt samma metod gängse kristna tankegångar, bland annat — i en särskild uppsats — odödlighetstron.

Det största intresset har likväl kritiken av de teologiska läror som tyst eller öppet erkänner dessa motsägelser, men på olika sätt söker komma ifrån konsekvenserna. Ju längre den religiösa reflexionen fortskrider, desto tydligare blir dess tendens att söka skydd i någon form av programmatisk anti-intellektualism.

Som representanter för en mera primitiv och på visst sätt tilltalande attityd tar Hedenius avlidne biskopen Tor Andræ och ärkebiskop Ejdem. Andræ visar ringa intresse för hela problemet; han klarar det med några ord av respekt för såväl tro som vetande och antyder att tron tar vid där vetandet slutar och endast omfattar satser som varken kan bevisas eller motbevisas. Hos ärkebiskop Ejdem möter uttryck av oro och ångest över de konsekvenser en viss kristen föreställning leder till — tendensen framträder redan i titeln på hans bok "Den lidande Guden", ty hur skall, som han själv betonar, Gud kunna tänkas som "osalig"? Ett slags lösning vinnes dels genom växling mellan uttryck för tvivel och för tro, dels genom — från de politiska ideologierna alltför välbekanta — förklaringar om att livet är irrationellt och motsägelsefullt och att därför även tänkandet måste vara det. Till en munter och man frestas säga kokett fulländning har detta spel med svårigheter drivits av biskop Bohlin. "Den verkliga kristendomen är inte strömlinjeformad", skriver han, dvs. den bildar inte ett logiskt hållbart system. Ord som "paradoxer", "spänningar", "antinomier" och "vägstycken" används med förtjusning om de kristna tankarna; förtvivlan hos mästaren Kierkegaard är här försvunnen, men kvar står känslan att det fina i tron just är paradoxerna och spänningarna, att fromheten inte väjer för det oförnuftiga och sammanhangslösa.

Hos vårt lands mest originella teologskola, Lundateologin, är inställningen vida mer radikal och komplicerad. Tron anses innefatta något helt annat än "teoretiska" sanningar, den är, skriver ledaren, biskop Nygren, "ett totalt livsförhållande". Det gäller att framställa den kristna tron som en helhet, att framhäva de ledande idéerna och utrensa det oväsentliga. Men trossatserna får inte anses "innebära en viss kunskap, från motsägelsefrihetens eller den teoretiska sanningens synpunkt", de är "uttryck för en särskild inställning, vilken själv innebär ett värderande eller ett subjektivt ställningstagande och som ej åsyftar giva svar på frågan vad som är sant" (professor Bring). Men hur är en kristen tro tänkbar utan att de satsen den innefattar anses för sanna, vad menas över huvud med en tro utan försanthållande? I själva verket uttrycker sig även Lundateologerna, såsom Hedenius påvisar, ständigt som om deras utsagor voro sanna i vanlig mening, de uppfattas utan tvivel så av menigheten, deras resonemang utgår från den ordinära logikens krav på motsägelselöshet. De menar inte konsekvent att kristendomen blott är "ett slags lyrik för de troende, ett fromt ackompanjement till livets många bestyr, inte en lära som måste hållas för sann i ordets bokstavliga mening".

De sista avsnitten i Hedenius framställning berör andra frågor. Försvaret för kristendo-

men från nyttopunkt kritiserar kort och klargörande, och än en gång ställs huvudtesen: "Situationen är ju den att om kristendomen verkligen innehåller sanning, då måste jag ju tro på den, men om kristendomen inte är sann, då varken kan eller bör jag tror på den." Slutligen anknäper Hedenius till Kierkegaards grundläggande tanke att vad den religiöst lidelsefulle önskar är inte att göra tron sannolik — ty därmed blir den också meningslös — utan att tro det absurda, att tro mot bättre vetande. "Den ironiska aggressiviteten mot de normala kristna (hos Kierkegaard) har ett eget ideal att falla tillbaka på: drömmen om en kristen tro som fullkomligt försmår inte bara all teologisk uppsminkning, utan också varje stöd i klart tänkande och förnuft." Men detta ideal godtas inte. "Livsaskådningsfrågan har en oändlig rikedom på möjligheter, och ingenting tyder på att frälsningen vore att finna på denna vassa spets."

Hedenius allvarliga och spirituella, gripande och roliga analys kan inte avvisas som ett uttryck för "torr förståndsmässighet" eller för "religiös oskuld" — för att begagna hans eget uttryckssätt. På ett mycket ovanligt sätt förenar författaren skarpsinne och passion för sanning och klarhet med temperament och känsla — känsla just för den problematik det här gäller. Hans bok drabbar inte bara kristendom och teologi, utan en rad tankeriktningar på skilda områden — för en statskunskapare är det naturligt att främst tänka på politiska ideologier. Alla som i insikt om att det komplicerade är svårt att klargöra tror att oklarheten tyder på djupsinne, alla som söker undgå sanningskravet genom flykt till antirationalism är här angripna. Boken är en intellektuell rensningsaktion i stor stil, utförd av en av landets främsta intelligenser.

Herbert Tingsten